

In deze organische conceptie werden nu ook staat en recht ingebouwd. Geground in de menschelijke natuur, beheerscht door de *lex naturalis*, werden zij onder het genade-instituut der Kerk geordend als tijdelijke middelen in dienst van het eeuwig doel van den mensch.

Geleidelijk ondergraven door de nominalistische richtingen in de Middeleeuwen, moest de Thomistische wetsidee voor de reformatoren onaannemelijk zijn, daar zij niet slechts het wijsgeerig steunvlak was van de Roomsche hiërarchie en dogmatiek, maar ook de Aristotelische filosofie in de Christelijke levens- en wereldbeschouwing had ingedragen.

Luther brak, uit den onstuimigen drang zijns harten, met de kunstige „Vermittlungsgedachte”, waarin het Romanisme natuur en genade wijsgeerig verzoend had. De natuur, verdorven door de zonde, was onbekwaam tot eenig goed, geneigd tot alle kwaad. Alleen uit de goddelijke genade zonder eenige medewerking der natuur, kon der wereld verlossing toevloeien. De wilssouvereiniteit Gods over geheel zijn schepping werd weder aan de rationalistische overwoekering door de Aristotelische wijsbegeerte ontworsteld.

Onder de natuurlijke ordeningen en wetten Gods heeft ook de Christen zich te buigen, zoolang deze zondige wereld in stand blijft. In zijn natuurlijk beroep, in de wereldlijke ambten moet de Christen toonen wat de genade vermag.

Intusschen, hoezeer **Luther** op de goddelijke wilssouvereiniteit den nadruk legde, het viel niet te ontkennen, dat in het practisch leven het accent bij hem te zeer viel op de persoonlijke verlossing uit de wereld, dat de eere Gods in de wereld te zeer werd gezocht in het persoonlijk liefdeleven alleen, terwijl de organische samenhang tusschen alle ordinantiën Gods door de onheerbare breuke tusschen natuur en genade te zeer uit 't oog werd verloren. De praedestinatiegedachte, die Luther zelf nadrukkelijk aanhing, werd hier toch niet, gelijk bij Calvin, tot een heilige aandrif, een rusteloze stimulans, om op alle terrein des levens weer de souvereiniteit Gods te doen erkennen, de natuur zelve weer voor Christus op te eischen. Het Lutheranisme bleef een breuke toonen in zijn levens- en wereldbeschouwing — een breuke tusschen het persoonlijk genadeleven en de natuur. In de natuurlijke ordeningen werd de goddelijke souvereiniteit te eenzijdig als macht, in het persoonlijk leven te eenzijdig als liefde gezien. De later door Luther zelf prijsgegeven dualistische ambts- en persoonsmoraal, de eenzijdige accentueering van het machtselement in de rechts- en staatsbeschouwing, de min of meer quietistische historiebeschouwing, volgens welke de Christen zich onder al het historisch geworden heeft te buigen, de overwoekering van de wetsgedachte door de persoonlijkheidsgedachte, ze waren evenzoovele bewijzen voor de zwakke, onbevredigende structuur, die de christelijke wetsidee in haar Lutheraansche conceptie vertoonde³⁾.

En toen **Melanchton**, die de leemten in de Lutheraansche beschouwing van het natuurlijk leven scherp gevoelde, ter voorziening in dezen nood